

ACC. N:R M. 11262: 1a.

nug. nr. IV: 12:54.

Fru Louise Fischer, Bromölla
född 1874

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Foto 1949. Brita Åkerblad.

"I mitt hem var vi 8 flickor och 8 pojkar. Jag är född i Freienwalde a.d. Oder, som ligger utanför Berlin ungefär så långt som härifrån och till Sölvesborg. Vi fick alla komma ut och tjäna, så snart vi hade konfirmerats, och då var det inte värt att komma hem och beklaga sig, om man hade det dåligt. Mina föräldrar levde så länge, att de kunde fira guldbryllup. Det var i kyrkan och precis som en vigsel, så de var klädda som brudpar. Min mor hade en krans av små guldblommor, som jag har satt in i en ram här på väggen. - Jag var den äldsta av alla 16 syskonen. Visst hade vi det fattigt, men vi kunde ha roligt ändå på den tiden. På kvällarna drog vi ut bordsskivan och slog oss ner runt bordet och gjorde i ordning dun till våra dynor. Jag har själv klippt dun till alla mina dynor. Man fick köpa dun från någon bonde, som hade gäss, och så satt man och klippte dunet från vingpennorna. Och pennorna klippte man sedan sönder i små bitar och använde till undermadrass i barnens sängar. Man tog vara på allting förr.

Jag gifte mig i Tyskland den 16 april 1900, och då visste vi inte att vi skulle komma att bo i Bromölla hela vårt liv. I Freienwalde fanns det en chamottefabrik, och där arbetade min man. Han glaserade retorter; det var stora runda ugnar, som

användes i gasfabrikerna. Det var där han lärde sig sitt yrke. Sedan kom det så plötsligt att vi skulle hit till Bromölla. Vi blev lovade att få det bättre än vi hade därnere, så det var därför vi gav oss iväg. Vi skulle få fri 'illebrand' och fri bostad så länge vi existerade, och då hade man inte så mycket betalt, så det betydde mycket. Men vi trodde ju att det skulle vara bra mycket annorlunda än det var, när vi kom hit. När vi kom till Bromölla järnvägsstation hade vi helst velat vända igen.

Det var flera i min familj, som flyttade hit. Och mina föräldrar tyckte, att kunde vi få det bättre än hemma, så skulle vi resa. De kom och hälsade på flera gånger sedan, och då brukade mor ha med sig något som jag inte kunde få tag på här. Det fanns ju inga affärer här då, bara en diverseaffär, som låg mittemot Axel Jönssons gård inte långt från bron över Skräbeån. Senap kunde vi t.ex. inte få här, så det tog hon med sig en gång. Allt vad jag har här av möbler och porslin hade vi med oss från Tyskland. Och det är inte så fint längre, men jag vill inte ha det annorlunda. Det är så många som kommer och säger att jag ska köpa moderna möbler i stället, men då säger jag: "Jag är inte modern själv. Vad ska jag då med moderna möb-

ler att göra?" Och sätta sig i skuld för 1000 kronor kanske, neej. Här köper de så förfärligt mycket möbler.

Vid den tiden när vi kom hit var det en ingenjör Hermansen, en dansk, som rådde om fabriken. Han övertog kalkugnen av Nielsen, men han nöjde sig inte med det utan ville förstora det hela. Och så byggdes fabriken upp, men det var inte så massivt då. Nästan alltsammans var trähus, och ingen portvakt fanns det som nu, och inga staket runt fabriken. Mitt på fabriksområdet stod en stor byggnad, fyra våningar hög. I första våningen var det förråd, i andra snickeri, verkstad och förmansbostad och i tredje och fjärde våningarna var det lagerlokaler för formar och sådant där. Där de nu har laboratorium hade vi kontoret. Det var bara ett envåningshus med ritkontor upptill.

Hermansen och Nielsen var bekanta från Danmark. När Hermansen övertog rörelsen, så for han ner till Tyskland för att hämta arbetare. Han reste till Adolfshütte i Sachsen, där det fanns en fabrik, där de tillverkade eldfast tegel. Att han reste just till Adolfshütte berodde på att han var bekant med fabriksingenjören Busse där. Han var sedan här ett par gånger och hälsade på. Min äldste bror, Appé hette han, var verkmästare

där då, och det var genom honom som vi kom hit. Utom Appé hämtade Hermansen flera till från Adolfshütte, snickarmästare Kress, Engel, Platt sack och Biesel bl.a. Många ogifta kom också hit, men de flyttade hem igen i allmänhet. Biesel gifte sig med en svenska och stannade här. Han är här ännu, han fyllde 70 år för lite sen. Han kom hit 1900. Aust var också med. Han var förman i slammeriet. Han blev kvar här men dog för ungefär sex veckor sen. Appé blev disponent till sist. Han hade ju haft en bra skola, och så hade han gott huvud. Han hade praktiserat med det eldfasta på många fabriker.

De andra i min familj som for över var en syster till mig och hennes man. De hette Schmidt. Han var svåger till Tausenfreud, som också kom hit. Tausenfreud arbetade i fabriken, men han var utlärd skomakare också, och här fanns ju ingen skomakare då, så då fick han en del arbete med det.

Vi reste över 1904, den 4 oktober. Och den dagen glömer jag aldrig så länge jag lever. Vi hade inte färjan då utan åkte med 'stora, räligh båten', och det gungade så hemskt, så jag minns det än. Då var min pojke ett år gammal. De skickade oss biljetten härifrån och ordnade med möbler och allt, så det var bara att resa. Men när vi kom hit och såg hur det såg ut

så hade vi helst velat låta bli att lasta ur våra möbler och vända om igen, för så förskräckligt såg det ut här. Det fanns ju ingenting, inga vägar och ingen belysning och inga affärer eller hus.

Stationen låg inte riktigt där den är nu utan vid ett hus, som ligger en bit innan man kommer fram till stationshuset.

De hade inbillat oss, att det skulle vara så fint i Bromölla, och så fick vi leva som zigenare de första åren. Men vi hade ju ett rysligt gott humör, och det hjälpte mycket till.

När vi kom, så var det bara några tyska barn, som bodde i Gamla Bromölla, som kom och mötte oss. Där fick vi också bo till att börja med. Det var en gammal eländig bondstuga, som låg bakom folkskollärary Perssons villa inte långt från ån. Men sen fick vi en bostad i huset här mitt över vägen (ett av husen på sjösidan av vägen). De började byggas då de där åren. De såg ungefär likadana ut som nu, utom att det gick trappor på utsidan av husen. De var av trä, och då kan man ju tänka sig, hur det kunde bli på vintern, när det var snö, och man skulle springa i de där trapporna med vattenhinkar och allt. Då skulle det bo fyra familjer i vart hus - nu är de bara för

en enda familj, så det är skillnad. I vårt hus kom det kackerlackor, och det var så rysligt, för de fanns överallt, så då bad vi att få komma någon annanstans, och då fick vi flytta till ett hus, som låg alldeles intill det gamla klubbhuset, där det nu är trädgård.

De första åren vi var här var det rätt så besvärligt på flera sätt. När vi skulle hämta vatten, fick vi gå långa vägar, och eftersom det inte var några riktiga vägar, fick vi kliva i långa stövlar över de leriga lyckorna. Språket var det heller inte lätt med. Vi kunde ju ingen svenska, men när vår pojke började skolan, så passade vi på att lära oss när han läste sina läxor. Och kyrkoherde Jacobsson hade lektioner med tyskarna. Det brukade vara en timme på kvällen. De orkade ju inte så mycket för de hade lång arbetsdag och var inte fria på lördagseftermiddagen som nu.

Det var så mycket annat man skulle vänja sig vid också, särskilt maten. Vi hade aldrig ätit sådant här svart grovt bröd förut. Och sängarna här! Nu hade vi som väl var egna tjocka dynor med oss, för sängarna de hade här såg så eländiga ut så vi kallade dem för 'fångaprickschor'.

Det fanns bara en affär här, när vi kom hit, det var

en diverseaffär, som låg mittemot Axel Jönssons gård. Men det räckte inte till. Man måste ju ha kött ibland, och det gick inte att få. Så då brukade vi slå oss tillsammans tre fruar och gå till Sölvesborg och handla på lördagen. Vi hade inte råd att åka både dit och hem, så då åkte vi hem med tåget, när vi hade tunga paket att bära. Det var bara roligt att komma ut och gå, tyckte vi.

Mjölk gick vi och hämtade i en bondgård, som hörde till bolaget. Austras-Nisse skötte den. Den är riven nu.

Sen var det en arbetare på fabriken, som var slaktare; han fick pengar av bolaget att köpa kreatur för och slakta. Han hette Malmberg. När han började sälja kött, så kom han till en början en, sedan två gånger i veckan, men så när han hade kommit i gång hyrde han ett rum hos murar Göranssons invid vägen, och där hade han öppet tre gånger i veckan. Malmberg vägrade bara med besman, så då kunde han ju göra lite som han ville. Han blev rätt så rik också. Malmbergs barn har ett ställe i Ivetofta.

Bröd köpte vi i galiz-baracken första tiden. Det var grovt bröd de hade där.

Sen kom det en affär, som hette Lindgrens och låg där

posten nu är. Där hade de trätofflor och fläsk och allt vad man behövde. Den öppnades 1909. Det är egentligen samma affär, som heter "Bröderna" numera. Först var det Lindgren som hade affären, sen en som hette Bernt Persson och så Pettersson. Sist köptes den av Anton och Bernt Andersson, som flyttade till det nya huset.

Inga fruntimmer hade stövlar förr, men männen brukade ha långa stövlar av läder. Dem brukade vi låna, när vi skulle ut på kvällen. Vi hade inga toaletter första vintern, så vi fick sätta oss nere bland buskarna. Det var det värsta av alltsammans, när vi kom hit. Hemma i Freienwalde hade vi ju haft vattenklosett. Vi kastade vatten i en spann i källaren, men så måste vi ju ut en gång om dan också, på morgonen eller kvällen. Vi gick ett par tre fruntimmer ihop, och jag minns vad kallt vi tyckte det var. Det första min man skaffade här var en fotogenlykta, som vi tog med oss. Sen på våren så byggde de de hus.

Det var skillnad på trätofflor och träskor. Träskorna var helt av trä utom en liten bit läder just frampå foten för att de inte skulle trycka. Dem hade vi på vintern med halm i. Men vi kunde inte ha dem som fanns att köpa här. När min mor

kom och hälsade på, så hade hon med sig trätöfflor åt oss från Tyskland. Då undrade folk här hur vi kunde gå med sådana tofflor. Det var inte samma modell som här. Men nu för tiden så har de den tyska modellen. Hemma kostade trätöfflorna 60 pfennig för de små och 1 mark för de större.

De första åren fick vi lov att ha de kläder vi hade med oss från Tyskland. Man kunde inte köpa nytt så ofta då, bara ett förkläde någon gång kanske. Sedan fick vi köpa kläder i Kristianstad. Vi kunde inte väva tyg till kläder som de kunde här. Vi lappade i stället så gott vi kunde, men sådana kläder skulle man inte kunna gå med i Bromölla nu för tiden. Vi lärde oss inte att väva hemma. T.ex. hemvävda trasmattor det kände vi inte till hemma. Vi hade blanka golv, som tvättades av varje dag, i mitt föräldrahem. Min far var nattvakt på fabriken i Freienwalde.

Första gången vi reste och hälsade på i Freienwalde var 1913, nästan 10 år sedan vi for till Bromölla."

"På den här sidan av vägen (samma som posten) låg det förr en del hus, som är borta nu. Något torg fanns inte då, det kom till när de byggde den stora kontorsbyggningen. Då var det lyckor där, som de hade potatis och sådant på. En bit upp från vägen vid sidan av det som nu är torg låg ett tvåvåningshus, som var byggt av en som hette Malmros och hade manufakturaffär. Det där huset kallades 'Nationalen', för det fanns en festlokal där. När det skulle vara någon familjefestlighet, så brukade man gärna ha den där. Folkets hus byggde de ungefär 1910. Det var gamla Folkets hus, som var av trä. Det låg inte så långt från sjön, en bit från 'Smedbondens' hus. Men där hyrde de inte ut till vem som helst. Nya folkets hus kom till 1937.

Nedanför 'Nationalen', ungefär där kiosken ligger, låg också ett tvåvåningshus. Det hade byggts av en bagare Sörensen, men sen hade Malmros övertagit det, och där hade han manufakturaffär och kafé. Det brann sen och det andra huset revs.

Sen där Bröderna Andersson har sin affär, låg det en gammal gård med halmtak, som kallades för Sven Karls. De bodde där själva, men så hyrde de också ut till en massa ungkarlar, som arbetade på fabriken. Det var en vinkelbyggd gård. Bakom

Sven Karls låg en nästan likadan gård, som kallades Prins Olas. Han hette egentligen Ola Olsson. De hyrde också ut rum. Där flyttade arbetarna in och ut.

Så kom det huset där posten ligger. Där hade de affär först och hotell i den del, där det är sparbank nu. Där åt tjänstemännen. Men det var inte så många på den tiden.

Vid 'söjlan' (annonspelaren) där det nu är en liten plantering låg det under den första tiden här ett gammalt envåningshus med halmtak. Det låg med gaveln åt gatan. Där var den första 'spisningen' för arbetarna. De kunde ha upp till hundra arbetare i maten där ibland.

Sen så var det det här huset som jag bor i. Det byggdes av en arbetare vid fabriken. Han bodde i en del av huset med sin familj, och åt andra sidan, t.v. när man kommer in, bodde en av judarna Verständig, Leon med sin fru. De bodde i två rum och kök. De hade en son, som blev doktor i Krakau.

Det huset, som har mjölkaffär och flera andra butiker nu, är ju nytt. Där låg ett envåningshus med halmtak förr. Det bodde en familj som hette Göransson där. Han var murare. Där bakom ligger en villa, som ägdes av en fru Svensson. Det var charkuteri där till att börja med, men så reste fru Svensson

till Amerika och då köpte bolaget huset och inrättade bageri där 1910-12. Det var en tysk bagare, som var bekant med disponent Appé, som kom dit. Då kunde man få färskt franskbröd kl. 6 på morgonen redan. Då levde vi upp. Det var så 'hemmastadigt' med det där färska brödet. Det bröd vi hade kunnat få förut, hade vi köpt i galiz-baracken. De hade en bagerska med sig från Polen, och hon bakade och sålde svarta, avlånga bröd. Det var hårt. Hon stannade kvar på vintern, när de andra for hem. Hon hette Bujak, och hennes familj finns kvar här ännu. - Det där brödet hon bakade var en sorts polskt bröd, som de har för militären, tror jag. Så köpte vi fint bröd i staden.

Bredvid Göranssons hus låg det ytterligare ett envåningshus med halmtak, det wikanderska huset. Men Wikanders bodde inte där då, utan det var en gammal fru med sin dotter som bodde där. Wikander var skräddare. Både han och hon är döda. Bakom Wikanders och Göranssons hus byggdes en fotografiateljé, Lilje-rotths ateljé från Kristianstad. Den byggdes väl 1910, men det är många år sen den försvann.

Finlandsbryggeriet byggde det huset, där posten och banken ligger.

Malmros var den förste, som hade biltrafik här i Bro-mölla.

På höger sida om vägen när man kom från fabriken låg en gammal gård med halmtak, som de kallade för gästgivargården. Där höll skjutsarna från Axeltorp och Näsrum och alla andra ställen här uppåt, och där band de sina hästar och stannade en stund innan de fortsatte in till Kristianstad. Det bodde en gammal trädgårdsmästare i det där huset.

Den så kallade klubblokalen lät ingenjör Hermansen uppföra, när slammeriet skulle invigas, och sen fick den stå kvar. Den låg t.h. om den stora vägen, när man kom från fabriken, strax bortom landsfiskalskontoret. Trappan, som ledde dit ner, finns kvar ännu. Sjön gick mycket högre upp på den tiden. Nu är det park där. I landsfiskalskontoret bodde en ingenjör Cöster då. Klubbhuset var ett långt rödmålat envåningshus av trä med sex fönster på framsidan. På den tiden när det användes, det var inte så många år, så levde min man, och eftersom vi bodde alldeles intill, så hade vi uppsikt över det och städade och höll i ordning. Det var samtidigt sjukstuga under doktor Assarssons tid. Han kom varje vecka från Sölvesborg. Systrar Selma och syster Betty arbetade under honom.

Vi hade mycket roligt de där åren, på ett annat sätt än nu för tiden. Då var det inte så märkvärdigt hur man var klädd.

ACC. N:R M.11262 :14

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Vi frågade ingenjör Hermansen om vi fick vara i klubbhuset och dansa, och så satte man på sig ett vitt förkläde och gick ner, och vi sjöng och dansade och hade så roligt. Så där roligt har de visst inte mer i Bromölla. Nu ska de vara så fina för att kunna vara tillsammans.

Där tennisbanan nu ligger nere i parken, var det förut kägelbana. Och när vi hade klubblokalen vid vägen och dansade där, så brukade herrarna som inte dansade gå ner till kägelbanan och rulla käglor."

"När de tyska arbetarna hade flyttat hit, så kom det också snart folk från Ivetofta, som lärde sig de tyska metoder. Första året vi var här satte de upp stora pressar. Sådana hade de ju inte sett här förut.

Fabriken drevs med en stor ångmaskin. Den låg på vänster hand, när man kommer in genom porten till fabriksområdet, lite längre bort än expeditionen. Där låg det huset, där maskinen var. Hela fabriken drevs med ånga. Vi hade ju inget elektricitetsverk på den tiden.

1915 brann hela fabriken ner. Det var bara järnmaskiner och fyra stora skorstenar kvar, resten var nedbrunnet. Och då fick de arbeta och röja upp, så fabriken kunde byggas upp igen.

När kriget kom, så måste alla tyskarna resa hem. Det var 1915. Men de kom ju igen så småningom, en del av dem.

1905 började jag att städa på fabriken. Sen var det många år som jag arbetade på porslinsfabriken på dagarna och städade kontoret på kvällarna. Jag gick på fabriken tills jag var 67 år; kontorsstädningen om kvällarna har jag ännu. Jag tycker det är roligt så länge jag kan ha det. Jag var tvungen att arbeta borta, för min man dog, när han var bara 41 år gam-

mal. Det var den 6 augusti 1915. Det var så att han hade uppdraget att hämta posten vid stationen och passa tågen där. För det fick han 10 kronor i månaden. Då när han gick dit så tog han alltid den smala stigen genom skogen. Men en kväll måtte han ha sprungit för fort för han fick hjärtslag och dog framme vid stationen.

Det fanns inget bårhus vid kyrkan, så om det var någon som dött, så brukade man använda ett förrådshus vid fabriken till likhus.

Först efter omkring 1908 började det bli lite bättre ordnat här i Bromölla. Och nu har det kommit hit så mycket främmande folk så man känner inte hälften.

Svenskarna frågade aldrig tyskarna, om de ville vara med i fackföreningen. Och vi tyckte inte heller om att organisera oss, vi tyckte inte det var lämpligt. Och vi var inte vana vid det hemifrån. Min man var aldrig med i fackförening, men den där organisationen slog egentligen inte igenom förrän efter att han var död. Han dog 1915. Men nu är tyskarna med i fackföreningen. Nu har de ju blivit svenska medborgare.

Heller inte galizierna var med i fackföreningen. Men tyskarna var inte så hatade som galizierna. Tyskarna hade sam-

ma timpenning som svenskarna.

Arbetarna demonstrerade och strejkade flera gånger. De ville ha väck galizierna härifrån. Ibland fick de ta hit polis från Kristianstad. Spriten var ju fri då. Det festades rätt så mycket, och de gick här på gatorna och vägarna och skrek på nätterna, men så kom det en polis Ekblad hit från Kristianstad varje lördag-söndag, så det skulle bli lite lugnt, och det hjälpte rätt så bra.

En av tyskarna, som hette Biesel, kom hit ett par år före mig, och han finns här ännu. Han var ungtkarl, när han kom hit, men han 'giftade' sig sedan med en svenska. Så länge han var ungtkarl, bodde han i ett 'hästastall' i fabriken. Det var inte så lätt för ungtkarlarna att få någon stans att bo, då var här ju så få hus, och det som fanns var i allmänhet upptaget. Men så var det ett rum i häststallet, och där bodde flera ungtkarlar. Det var ett snyggt rum för all del, men de försökte ju få tag på flickor här så de kunde få gifta sig. Nu är det lokstall, där häststallet var förut. Hästarna behövdes till mycket, för det fanns inga bilar här först. De skulle köra med ved och hämta varor på stationen och plöja lyckorna. Det var 5-6 hästar.

Jag blev svensk medborgare 1917. Det kostade mig 100

ACC. N:R M. 11262:18

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

kronor. För de ville ju inte skicka papper och sådant gratis från Tyskland. Då blev min son också svensk, för han var inte myndig än. De andra tyska barnen blev svenska från början, då de föddes i Sverige. Och nu känner jag mig svensk. Visst hade jag det arbetsamt här i början, men det har gått bra ändå. I början tänkte vi ju mycket på hur det var hemma; på somrarna var det så grant i Freienwalde, det var ju en badort."

"Galizierna bodde i en barack, som var så lång som ifrån Bröderna Anderssons affär till Kooperativa ungefär. De låg i sängar ovanpå varandra, tre stycken över varandra. Det var stora granna rum. De ogifta låg 4-5 i varje rum, kvinnor för sig och karlar för sig. De gifta familjerna hade varsitt rum, men de hade också sängar över varandra. Kvinnan låg väl i allmänhet underst, och så hade hon sina barn i sängen. Och om barnen var för stora så snickrade de själva till ett nytt sängställ. Det var halmmadrasser i sängarna, en kudde, filt, lakan och något överdrag till kudden. En del hade ett par tre barn, men de flesta var så unga när de kom hit, en 17-18 år. Och de hade det snyggt i baracken, skurade och fejade och vädrade. Det gjorde de som inte var i fabriken hela dan. Om de var i fabriken så brukade kokerskan se efter barnen. Järnvägen från fabriken gick precis förbi baracken, och där satt en liten tös och lekte och fick benen avkörda en dag. Hon var bara två år då. Vi trodde aldrig hon skulle överleva det, och hon låg på lasarettet länge, men nu går hon på konstgjorda ben, och det syns knappast. Hon försörjde sig som stickerska, när hon blivit konfirmerad. Nu är hon både gift och har barn.

Galizierna brukade komma vid den här tiden på våren, i mars - april och senreste de hem någon gång framemot jul. Då

stoppades de in allihop som kreatur i en godsfincka på järnvägen och kördes iväg.

Först när vi kom hit på hösten 1904 så var vi så rädda för deras karlar. De var så underligt klädda. Fast de var kvar till in på vintern så gick de barfota. Och skjortan hade de hängande över byxorna ända ner till knäna. Inga strumpor hade de utan lindade benen med 'säckalazor'. Vi var alltid så rädda för karlarna, men de rörde oss aldrig. De förstod oss inte och pratade aldrig med oss. Det var snygga fruntimmer. De hade en massa rynkor på kjolen runt magen. När de skulle vara fina, så hade de stövlar på sig. Kvinnorna var annars barfota de med och flätade 'säckalazor' som smala bindor om benen, och så hade de schaletter på huvudet. De hade mycket storblommigt i sina tyger. Sina småbarn bar de på ryggen i en stor schal. Det lärde vi oss av dem, för det var ett lätt sätt att bära barnen på, så hade man händerna fria. Galizierna hade sina mest på ryggen, men vi brukade ha våra framtill på bröstet. Där satt de så bra. Man knöt schalen runt livet. Det fanns ju inte några barnvagnar, så man var tvungen att bära barnen.

På söndagen var polackerna alltid för sig själva i sin barack, man såg dem aldrig här uppåt då. Där satt de utanför

baracken och spelade dragspel och dansade och hurrade och hade roligt. De gick aldrig någon ammanstans. De gick just aldrig längre än längs järnvägen till stationen. Polackerna var så tjocka och runda. Man hörde aldrig att någon var sjuk, utom att det hände olycksfall några gånger. Då fick lasarettet ta hand om dem.

Det kom en katolsk präst emellanåt och höll kyrka för dem i klubblokalen, innan de hade fått sin egen kyrka. Bland tyskarna fanns det inga katoliker, vad jag vet. Jag passade klubblokalen och städade där, men jag gick aldrig in och var nyfiken. De fick ha sitt för sig själva, vi gick till Ivetofta kyrka; min man ville gärna gå i kyrkan. Det var kyrkoherde Jacobsson då, och honom kunde man så tydligt förstå.

Polskorna hade sina schalar med sig hemifrån, men vi köpte våra hos handlar Nilssons. Det var mycket stora schalar.

Baracken som de bodde i låg på Koholmen vid sidan om kalkugnen. Där bodde alla galizierna. Verständig hade ett hus bredvid baracken, som han använde till kontor, och där fanns kök också. Alltsammans var av trä. Baracken hade ett fönster på ena sidan och ett på den andra. På ena sidan hade de utsikt mot sjön.

Galizierna hade bagerska och kokerska med sig från Polen. De höll grisar där på holmen. Det låg ett grishus en bit ifrån barackerna. Där hade de en 6-8 grisar. Det blev ju en massa avfall från maten och det tog de vara på genom att ge det till grisarna. Kor hade de inte, bara grisar. Man kunde gå dit och köpa fläsk. Då köpte man så man kunde smälta till flott, för det var ju inte alltid man kunde ha smör. Smör köpte vi eljest i Sölvesborg. - Det var så vått åt det där hållet de första åren, för sjön gick mycket högre upp då. Man fick gå på bräder ut till baracken. Men sen fyllde de ut med jord där så småningom.

Det var ingenjör Busse från Adolfshütte och Hermansen och 'övrigheten', som kom tillsammans och så kom de väl överens om att de skulle ta hit galizierna. De kom resandes hit med Verständig. Leon och Adolf Verständig gifte sig med två systrar. De var också judinnor, men det kunde man inte se på Adolf Verständigs barn. Det var två flickor och en pojke. De bodde i två rum och kök här snett över vägen. Det var Leiser Verständig som skaffade arbetarna. När han var här så bodde han alltid på hotellet. Han var bara här 2-3 dar åt gången eller någon vecka ibland. Leon och Adolf var förmän för gali-

ACC. N:R M. 11262 :23

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
—

zierna. De var så hyggliga människor. Men arbetarna tyckte inte om dem. De var polska judar och kunde tala både polska och tyska och svenska. "